

УДК 316,42

КОНКУРЕНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА РИНОК ПРАЦІ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Олег Русул

*Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка,
вул. Шевченка, 1, м. Кіровоград, Україна, 25006,
e-mail: rusul05071@rambler.ru*

Розглянуто специфіку конкурентного середовища в умовах ринку праці інформаційного суспільства. Визначено запити щодо професійної діяльності індивіда інформаційної доби. Акцентовано увагу на переосмисленні традиційних поглядів щодо професійної діяльності на фоні зростання конкуренції за кваліфіковане робоче місце в інформаційному суспільстві.

Ключові слова: глобалізація; інформаційне суспільство; інформатизація; індивід; конкуренція; ринок праці; соціальний агент.

Явище глобалізації та інформатизація соціальних систем постають доволі суперечливо в науковому дискурсі. Ця обставина не оминає і соціально-економічний бік інформаційного суспільства. Соціальні зміни привносять інші погляди на сталі традиційні норми співіснування. З розвитком інформатизації в соціальній сфері відбуваються зміщення моделей поведінки щодо самореалізації індивіда, зростають запити до професійної кваліфікації та доцільності повсюдного використання робочої сили загалом, як в індустріальну епоху. Враховуючи означене, актуалізується питання щодо подальшого визначення, уточнення окремих складових самореалізації індивідів в інформаційному суспільстві. Останнє дає змогу краще орієнтуватися в процесах соціальних трансформацій, що формуються в умовах інформатизації суспільного простору.

Соціально-економічну складову інформаційного суспільства обґрунтовано висвітлюють у працях відомих зарубіжних вчених, з-поміж яких Д. Белл, М. Кастельс, З. Бауман, Е. Тоффлер, Д. Мартен та ін. Об'єктом дослідження є конкурентне середовище на ринку праці інформаційного суспільства. Предметом розгляду є становлення конкурентного середовища в добу інформатизації та його вплив на індивіда. Метою дослідження є визначення особливостей та ролі конкуренції в реаліях ринку праці майбутнього суспільного розвитку. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: по-перше, проаналізувати соціально-економічні зрушення, котрі відбуваються на зламі між індустріальною та постіндустріальною епохами; по-друге, розглянути роль інформатизації в процесах трансформації соціального середовища; по-третє, визначити характер конкурентного середовища на ринку праці інформаційного суспільства.

Соціально-економічні і культурні основи індустріальної доби поступово трансформуються в площину, де визначальну роль відіграватиме інформація. Подібні процеси упродовж останніх тридцяти років настільки динамічні, що говоримо про реорганізацію повсякденної реальності. З цього приводу Е. Тоффлер у праці «Третя хвиля» зазначає: «Криза проявляється в системі соціального забезпечення, переживає кризу система поштового зв'язку. Криза охопила систему шкільної освіти. Криза в системі охорони здоров'я. Криза в системі міського господарства. Криза в міжнародній фінансовій системі. Криза в національному питанні. Вся система другої хвилі загалом перебуває в кризі» [9, с. 213]. Натомість, як відомо, на зміну індустріальній добі приходить інша ера. Зокрема, дослідник О. Мельник стверджує: «Друга половина 70-х років ХХ століття в промислово розвинутих країнах ознаменувалась становленням принципово нового типу суспільства – постіндустріального, яке істотно відрізняється від того суспільства, яке існувало до цього часу. Постіндустріальне суспільство – це суспільство, в економіці якого пріоритет перейшов від переважаючого виробництва товарів до виробництва послуг, проведення досліджень, організації системи освіти і підвищення якості життя» [6, с. 178]. З цього приводу Е. Тоффлер говорить про принцип «напівпрямой демократії», коли людина має полишити залежність від, так би мовити, представників, а натомість сама стати представником у суспільстві [8]. Це означає, що індивід повинен презентувати себе сам, свої професійні можливості, завдяки знанням бути конкурентоспроможним. Ефективне застосування соціальним агентом здобутих знань, вмінь та навичок у прийдешньому соціумі стає ваговою складовою його професійної успішності. Така ситуація сприяє необхідності постійного саморозвитку особи, оскільки втримати здобутки, робоче місце, належну оплату праці, соціальне забезпечення, зазвичай, властиве тим, хто витримуватиме конкуренцію, вага якої зростає на ринку праці інформаційної доби.

Отже, нашою є різниця поглядів, пов'язаних із усвідомленням особливостей самореалізації індивіда в індустріальну та постіндустріальну епохи. Головною причиною переоцінки поглядів щодо професійної діяльності індивіда в інформаційному суспільстві є ситуація з розширенням прав, свобод, уникнення тих чи інших обмежень, а, отже, і прихід нових реалій, наприклад, розширення можливостей до самореалізації індивіда з використанням знань, умінь і навичок, якими він володіє та зможе їх ефективно використати у професії. Чинником, що найбільше впливає на прийдешні соціальні зміни, є збільшення ролі комп'ютерних технологій та розширення кола інформаційних мереж. Стає помітно, як інформатизація суспільної сфери завойовує нашу прихильність раніше небаченими можливостями. Неймовірно переваги інформаційної доби над індустріальною помітні: розвиток інформатизації дає змогу покращити господарчі, комунікативні, освітні, творчі можливості індивіда. Однак становлення подібного соціального середовища може приховувати в собі не лише позитив. Окрім того, сьогодні навряд чи можемо говорити про однозначне сприйняття умов розвитку прийдешнього

інформаційного суспільства. Проте в цьому контексті найважливішою визначається проблема втілення саме гуманістичного сценарію його становлення. Ця проблематика формується із пересторогами, які сьогодні є чи не в кожному соціумі. Йдеться про ризики дегуманізації соціосфери. Нерідко відсутність певних свобод у творчій діяльності, рівності можливостей для самореалізації навіть у розвинених країнах або побоювання втрати робочого місця внаслідок зростаючої конкуренції стають причиною того, що людина втрачає сенс життя, від чого страждає творча віддача індивіда, ініціативність, креативність.

Сучасні процеси соціокультурного розвитку країн демонструють тенденції до всеохоплюючого зростання ролі інтеграційного чинника, зокрема, в економіці, де збільшується роль транснаціональних компаній, а знання продуковане, наприклад, у межах однієї сторони, розповсюджується на всі ланки компанії. Сподіваємось, що процеси глобалізації поступово наблизять держави до такого стану соціоекономічних груп, де основою стане продукування і синергетичне застосування знань за нових економічних укладів господарювання. Вже сьогодні простежуємо тиск інформатизації на традиційні ринкові засади економіки. Стосовно цього дослідник А. Гальчинський висловився так: «в умовах інформаційної революції регуляторна функція ринку, яка вважається однією з визначальних, почала девальвуватися. Її перебирає на себе система інформаційних мереж. Ці процеси інтенсифікуються нині з шаленою швидкістю. На зміну всевітній мережі ринку приходить всевітня інформаційна мережа» [2, с. 227]. Така ситуація зіштовхує індивіда із чинником зростаючої конкуренції за перспективні робочі місця на ринках праці в інформаційному суспільстві, водночас з'являються нові можливості щодо творчої самореалізації. Реалізуватись людина зможе, наприклад, завдячуючи освіті, оскільки отримані знання в інформаційному суспільстві можна використати для продукування ідей, проєктів, планів тощо. Подібне є пріоритетним в такому соціумі, оскільки без відповідних знань непросто відшукати перспективні шляхи до самореалізації в майбутніх реаліях. Однак формування подібного ставлення до професіоналізму особи несе в собі і певні ризики, оскільки соціальний агент постійно має дбати про відповідність професійним вимогам заради утримання досягнутого, передусім коли йдеться про перспективне робоче місце. У світлі зазначеного є ризик відчуження: індивід може опинитися перед усвідомленням відсутності можливості самореалізації, коли його діяльність виявиться з тих чи інших причин не досить успішною. І таких випадків чимало. Як зазначає дослідник В. Лях, зі збільшенням можливості обміну інформацією скорочується час отримання відповідних даних і зростає загальна поінформованість населення [4, с. 34]. Уникнути такої ситуації вдасться за умови утворення нових засадничих цінностей, спроможних повернути соціум у бік гуманістичної спрямованості. В цій площині вчений З. Бауман у праці «Плинна сучасність» (2008) пропонує власний погляд на нинішні соціальні трансформації. Вчений стверджує, що на зміну сталим традиціям суспільного співіснування приходять інші форми

відносин між індивідами і це стосується багатьох сфер життєдіяльності. Також він зазначає: «Довіра до нації і її привабливість, як гарантії безпеки і довговічності, значною мірою були засновані на тісному зв'язку з державою і – через державу – з діями, націленими на досягнення впевненості і безпеки громадян на тривалій, заслуговуючій довір'я, колективно забезпеченій основі. В нових умовах навряд чи можна щось отримати від тісних зв'язків нації з державою» [1, с. 198]. Причини такого становища З. Бауман вбачає в тому, що сьогодні держава все більше орієнтується на міжнародні економічні важелі, зокрема, світовий капітал [1]. Стремління бути процвітаючими для націй-держав означає, що реалізації цієї мети досягатимуть шляхом інтеграції в світову глобальну економіку. Вчений стверджує, що повернення назад або уникнення процесів глобалізації наражається на небажані для держав наслідки, оскільки відмовлятися від подібних, так би мовити, правил гри, надиктованих глобалізацією, навряд чи доцільно, оскільки це неприпустимо для самої держави [1]. Механізмів заподіяти шкоду державі більш ніж достатньо, і, що головне, вони є доволі дієвими. Як стверджує З. Бауман, таке покарання найчастіше торкається економічної площини: «Непокірним урядам, що обвинувачуються в протекціоністській політиці чи щедрих суспільних асигнуваннях для «економічно збиткових» секторів свого населення і в небажанні залишити країну на милість «світових фінансових ринків» і «світової вільної торгівлі», відмовляють у позиках чи скороченні боргів; місцеві валюти роблять глобальними відчужениками і сприяють їхньому знецінюванню; курс місцевих акцій різко падає на світових біржах; країну оточують економічними санкціями і наказують колишнім і майбутнім торговельним партнерам ставитися до неї як до глобального вигнання» [1, с. 199]. Означене свідчить, що в майбутньому фактично можна контролювати як самі уряди держав, так і окремо громадян. За подібним сценарієм навряд чи доцільно сподіватися на свободу вибору як складову ліберальної демократії. Соціальний агент ризикує опинитися в умовах реального контролю. Отож виникають ризики обмеження свободи вибору, волі, а не лише ініціатив з реалізації власних задумів, планів тощо. У цьому сенсі сама держава, слідуєчи у напрямі глобалізації як моделі автоматизованого контролюючого соціуму, стає механізмом, котрий виконує роль контролю над життєдіяльністю громадян. Як зазначає З. Бауман, «не існує жодної надії на державні заклади, покликані забезпечувати впевненість і безпеку. Свобода державної політики безперестанку руйнується новими глобальними силами, котрі мають в арсеналі жахливу зброю екстериторіальності, швидкості пересування і здатності до ухилення, втечі; помста за порушення нових глобальних правил буває швидкою і нещадною» [1, с. 199]. Така ситуація постає як цілком реальне явище, котре супроводжується поступовим відходом від сталих традицій соціального укладу до певних, досі чітко не визначених загальносвітових засад співіснування. У цьому сенсі Е. Тоффлер говорить, що нова цивілізація привносить у наше життя нові сімейні відносини та інші способи праці, взаємостосунки, нову економіку, нові політичні конфлікти, передусім – змінену свідомість [8]. Вочевидь зрозуміло, що йде зміна

традиційних основ суспільного буття. Наприклад, на думку дослідника Е. Ласло [3], умови, створені глобалізацією та інформатизацією життя і суспільства, відрізняються від умов класичного індустріального періоду не менше, ніж останні відрізнялись від умов, що склалися у середньовіччі. Щоб жити і діяти у нових реаліях, необхідні інше мислення й інші дії, оскільки, як зазначає З. Бауман, змінам підлягають певні сфери життєдіяльності людини, з-поміж яких – традиційна суспільна праця, взаємостосунки тощо [1]. Останнє наводить на думку, що в умовах інформаційного суспільства певні досягнення і здобутки, з метою загальної корисливості, будуть здобутками всього інформаційного суспільства. Лише у цьому випадку воно може розвиватися і процвітати, уникаючи конфліктів. З приводу цього дослідник А. Гальчинський вважає, що «розвиток людської особистості є мірою загальноцивілізаційного процесу, його основним критерієм. В свою чергу, синтезним показником цієї міри є свобода, яку суспільство здатне гарантувати собі. Свобода особи є визначальною умовою її саморозвитку й самореалізації. Свобода формується на базі об'єктивних детермінант, її основою є розвиток продуктивної сили людини» [2, с. 79]. Як бачимо, свобода людини в професійній самореалізації є тією гуманною складовою, що має формуватися із подальшим розвитком мережевого суспільства. Проте інший сценарій розвитку інформаційного суспільства навряд чи можна означити як гуманний, враховуючи ті умови, у яких люди опиняться за такого укладу господарювання. У праці «Метаморфози світу: Соціологія глобалізації» (2005) Д. Мартен зазначив, що «ідея людства, яке має з часом перетворитися на «одне ціле», ідея прогресу, що розуміється як комплекс необхідних змін, здатних реалізуватися навколо індустріалізації засобів виробництва, політичної демократизації та прищезтя суспільства споживання, наштовхується нині на серйозні заперечення» [5, с. 113]. Насамперед, це ризики, пов'язані з обмеженням ініціативності індивіда в професійній діяльності. За таких умов індивід опиняється у рамках виконання лише тих дій, які надиктовуються. Отож певною мірою пригнічується творчий хист людини разом з можливістю продукувати ідеї, бути креативним. Час, який має людина за таких обставин, необхідно використовувати тільки заради продукування рішень, продиктованих, наприклад, корпорацією. Така ситуація підводить до дилеми, котра ставить під сумнів існування в майбутньому відкритого глобального суспільства з рівними можливостями до творчого продукування знань.

Можемо говорити також і про виклик, породжений автоматизацією та інформатизацією сфер виробництва. Якщо озирнутися довкола, то побачимо, що сьогодні фабрики і заводи значною мірою автоматизовують, а в економічно розвинутих країнах це явище переважно вже цілком стало і реалізоване. Така ситуація засвідчує певну відмову від використання робочої сили людини в майбутньому, а це означає, що окремий індивід ризикує опинитися в стані аномії до оточуючого суспільного середовища. Так постає проблема зайнятості людини в реаліях майбутнього інформаційного соціуму. З цього приводу Е. Тоффлер зазначив, що коли людство не хоче існувати в умовах холодно-металевого устрою, то тоді необхідно відроджувати такі явища, як спільність,

співдружність спільнот тощо. Вчений вважає [8], що нинішні руйнації масового суспільства, незважаючи на те, що обіцяють нам велику міру індивідуального самовираження, з іншого боку, несуть відчуття болісної ізоляції. Ця ізоляція, на наш погляд, є одним із чинників, що сприяє відчуженню індивіда, тобто згасанню його інтересів до засобів виробництва. Тому важливою ланкою у боротьбі з подібними негативами є наявність саме синергетичного підходу в розвитку засобів виробництва і споживання. Тільки тоді, коли соціальний агент почуватиме себе потрібним як творча особистість та опиниться у рамках свободи вибору і рівності можливостей, тоді стає можливим відчуття глибинний зв'язок цих цінностей і жагу до самореалізації людини. Вчений О. Соболев з приводу проблеми відчуження говорить: «... коли індивід (соціальна група чи навіть цивілізація) вибирає альтернативу – «мати», неминуче виникає відчуження індивіда (соціальної групи чи навіть цивілізації) від життя, підміна, узурпація, фрагментація реальності» [7, с. 130]. Власне, не тільки сама людина відсторонюється від суспільних справ, а й суспільство, побудоване на стремлінні до споживання, навряд чи перейматиметься долею людей. Останнє спричиняє загострення конкуренції між індивідами за робочі місця на фоні зростання вимог до праці загалом. Соціальний агент змушений щоразу доводити свою перевагу; в боротьбі за власні перспективи у професійній реалізації його продуктивність, віддача мають бути на рівні. Суспільству майбутнього необхідна постійна продуктивність та удосконалення, і це збільшує конкуренцію між індивідами в прийдешньому ринку праці. Водночас ймовірно послаблення соціальної захищеності населення. Як зазначає дослідник Д. Мартен, «паралельно з підвищенням продуктивності праці та доходності капіталів трудящі втрачають свій інституційний захист, а в ринку нового мережного суспільства жодне робоче місце не видається захищеним у світі прискореної конкуренції» [5, с. 144]. Як діяти в такій ситуації в перспективі – невідомо, проте і певним чином призупинити, залишити все як було раніше, – не вдасться, оскільки процеси інформатизації, як і сама глобалізація, є об'єктивними. Щодо цього Д. Мартен зазначив: «... ми присутні при створенні інформаційної економіки і, в ширшому плані, інформаційного суспільства. Але все це відбувається значною мірою на шкоду трудящим, які стають дедалі розгубленішими й безсильнішими, таким великим є контраст між мобільністю та реструктуризацією гнучких мереж, з одного боку, й ізоляцією великої частини робочої сили, що розпадається під їхнім тиском, з іншого» [5, с. 144].

Отже, трансформація соціальних засад з настанням ери інформаційного суспільства, поряд з іншим, привносить нові запити щодо професійної діяльності індивіда. Динамічний характер мережевого суспільства формує вимоги до соціального агента на кшталт таких, як належна кваліфікація, здатність до креативу, а головне, що це робить вагомим чинником конкурентоспроможності особи. Як наслідок – робоче місце загалом в реаліях інформаційного суспільства не є настільки захищеним, як це траплялось традиційно в індустріальну епоху. Подібні обставини спонукають індивіда постійно дбати про належний рівень професійних якостей, аби витримувати

конкуренцію. Така ситуація породжує певні позитиви, коли людина завжди має розвиватися, утримуючи на рівні власний професіоналізм. Існують також постійні ризики для індивіда, наприклад, опинитися поза бажаною професійною діяльністю внаслідок зростаючої конкуренції за робочі місця на ринку праці. В цьому сенсі остаточно не визначено питання перспективи соціальної захищеності індивіда в інформаційному суспільстві, що викликає потребу подальших дослідницьких розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бауман З. *Текущая современность* / Бауман Зигмунт ; [пер. с англ. под ред. Ю. В. Асочакова]. – СПб. : Питер, 2008. – 240 с.
2. Гальчинський А. *Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти* / А. Гальчинський. Вид. – К. : Либідь, 2006. – 312 с.
3. Ласло Э. *Пути, ведущие в грядущее тысячелетие. Проблемы и перспективы* [Электронный ресурс] / Э. Ласло. – Режим доступа : http://spkurduymov.narod.ru/_laslo1.htm
4. Лях В. *У пошуках альтернативного майбутнього* / В. Лях // *Філософська і соціологічна думка*. – 1993. – № 6. – С. 28–35.
5. Мартен Д. *Метаморфози світу: Соціологія глобалізації* / Домінік Мартен, Жан-Люк Мецжер, Філіп П'єр ; пер. з фр. Є. Маркічева. – К. : Академія, 2005. – 302 с.
6. Мельник О. М. *Деякі особливості еволюції постіндустріального суспільства. Людство на межі тисячоліть: діалог цивілізацій* : матеріали науково-практичної конф. 23.05.2003 / О. М. Мельник. – К. : Нац. акад. упр., 2003. – 329 с.
7. Соболев О. *Влада, свобода, особистість в інформаційному суспільстві. Інформаційне суспільство у соціально-філософській ретроспективі та перспективі* / [В. В. Лях, В. С. Пазенюк, Я. В. Любимий, К. Ю. Райда, В. К. Федорченко, О. М. Йосипенко, О. М. Соболев, Н. А. Фоменко, О. П. Будя, Ю. О. Безукладніков]. – К. : XXI століття: діалог культур, 2009. – С. 112–211.
8. Тоффлер Е. *Нова парадигма влади. Знання, багатство, сила* / Е. Тоффлер. – Харків, 2003.
9. Тоффлер Е. *Третя хвиля* / Е. Тоффлер ; [пер. с англ. В. Шовкун (ред. пер.)]. – К. : Всесвіт, 2000. – 475 с.

Стаття надійшла до редколегії 29.04.2016

Прийнята до друку 15.05.2016

COMPETITION ENVIRONMENT AND THE LABOR MARKET IN THE INFORMATION SOCIETY

Oleh Rusul

*Kirovograd State Pedagogical University of Volodymyr Vynnychenko,
1, Shevchenko Str., Kirovograd, Ukraine, 25006,
e-mail: rusul05071@rambler.ru*

The peculiarities of social transformations in the context of the formation of information society are discussed. New priorities, guidance in the professional activities of the individual in the labor market conditions of the era of informatization are indicated. Attention focuses on rethinking of the individual the traditional attitudes concerning professional activities, with regard to the factor of increasing competition among job applicants in developing social environment of information society. The growing requirement for professionalism and the need for the individual constantly take care of improving personal competencies defines. Increasing risks of falling into a situation of loss of job or of the

profession as a result of growing competition in the realities of the information age are indicated. In this regard, here goes not only about positives of such a situation, but also raises the question about workplace security in the information society.

Key words: globalization; information society; informatization; individual; competition; labor market; social agent.

КОНКУРЕНТНАЯ СРЕДА И РЫНОК ТРУДА В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ

Олег Русул

*Кировоградский государственный педагогический университет имени
Владимира Винниченко,
ул. Шевченко, 1, г. Кировоград, Украина, 25006,
e-mail: rusul05071@rambler.ru*

Рассмотрена специфика определенных социальных изменений в условиях информационного общества. Обозначены трансформации социальной среды жизнедеятельности индивидов в условиях информационной эры. Акцентируется внимание на необходимости переосмысления индивидом традиционных для индустриальной эпохи взглядов на профессиональную деятельность, а также подчеркнута возрастающая роль конкуренции на рынке труда между претендентами на рабочее место в будущем информационном обществе.

Ключевые слова: глобализация; информационное общество; информатизация; индивид; конкуренция; рынок труда; социальный агент.